

PÁTROVICS PÉTER

Silva rerum slavicarum

EGY ÚJ SZLAVISZTIKAI KÖNYVSOROZATRÓL

Silva rerum slavicarum, ami magyarul annyit tesz: a szláv dolgok erdeje. – Aligha lehet megfelelőbb kifejezést találni annak a sokszínűségnek az érzékeltetésére, amely az ELTE Szláv Filológiai Tanszékének gondozásában 2004-től folyamatosan, egyre újabb és újabb kötetekkel gyarapodó (már a 14.-nél tartunk!) szlavisztikai könyvsorozatot jellemzi. A latin *silva* azonban nemcsak 'erdőt' jelent, de jelent 'bőséget', 'sokaságot' is. S valóban: a szakkönyveket, monográfiákat és tanulmánygyűjteményeket egyaránt megjelentető sorozat egyes darabjai szerteágazó tartalmi kérdések egész sorát tárják fel és mutatják be: helyet kapnak bennük nemcsak irodalomtörténeti, textológiai és transzlatorikai témák, de nyelvtörténeti, lexikográfiai, nyelvpolitikai, sőt még tudományszervezésről szóló írások is. A kötetek mindegyike külön tematikai csoportba van sorolva: a nyelvészeti témákkal foglalkozó köteteken a *Linguae Slavicae*, míg az irodalmiakkal foglalkozókon a *Litterae Slavicae* felirat áll. A konferenciák anyagát a *Symposia Slavica* felirattal ellátott kötetekben találjuk. Ilyen gazdagságról beszámolni – címszavakban – szinte lehetetlen. A könyvsorozat bemutatását viszont el kell végeznünk, tartalmi üzenetét meg kell fogalmaznunk.

A bemutatandó sorozat nem mindennapi szellemi utazásra hívja az olvasót a szlavisztika erdejébe, ez az út viszont meglehetősen kanyargós és számos elágazása is van. Mindez azonban nem feltétlenül baj, ha felidézünk a böles kalugai tanító, Konsztantyin Ciolkovszkij akadémikus szavait, aki egy alkalommal – amikor túl körülményes előadásmódját kifogásolták – úgy fogalmazott, hogy „a hullámvonal is kanyarog, annak gerince azonban az egyenes, amelynél viszont hosszabb utat jár be, a kérdést tehát széleskörűbben mutatja be”.

De vajon mi alkotja a jelen sorozat „gerincét”, amely köré szerveződik, s amely koncepciójának a lényegét adja? A válasz kézenfekvő, elég csupán futó pillantást vetni a könyvek – egyébként igen ízléses kivitelű – borítójára. Ott alcímként az áll, hogy: *Opera Slavica Budapestinensia* azaz: „budapesti szlavisztikai munkák”. Itt a két kulcsszó mindekképpen a „szlavisztikai” és a „budapesti”. A sorozat arról igyekszik ugyanis átfogó képet nyújtani, hogy milyen eredmények születtek eddig a budapesti szlavisztika berkeiben. Annak azonban, aki arra vállalkozik, hogy a könyvek kijelölte úton elinduljon, megfelelő felkészültséggel is rendelkeznie kell: a szó széles, kniezsai értelmében vett szlavistának kell lennie. Ehhez pedig nem elég, hogy az illető a szláv nyelvek valamelyikében otthonosan mozogjon, ehhez az is kell, hogy olvasni tudjon valamennyi élő szláv nyelven. De ne feledkezzünk meg a németről sem, amelyet a szlavisták maguk között tréfásan „a legfontosabb szláv nyelvként” aposztrofálnak. – Nem többet, nem kevesebbet kívánt egy szlavistától egykoron Kniezsa István, az ELTE Szlavisztikai Tanszékének legendás hírű, tudós

professzora. E rövid bevezető után adódik azonban a megkerülhetetlen kérdés: milyen sorrendet kövessünk a kötetek bemutatásakor, melyik kötetel kezdjük az ismertetést?

Mivel a sorozat egyes darabjai döntően két évszám: 2004 és 2007 köré „csoportosulnak”, tartalmi szempontból azonban – mint fentebb ezt már kifejtettük – meglehetősen szerteágazóak, a legkézenfekvőbbnek talán valamiféle laza időrendi sorrend tűnik, (lévén, hogy ugyanabban az évben egyszerre több kötet is megjelent). Kezdjük most a sorozat egyik 2004-es darabjával. Nyomárkay István akadémikus professzor *Nyelveink múltja és jelene* című tanulmánygyűjteményével. Miért éppen ezzel? Több okból is. Egyrészt azért, mert szeretnénk az olvasó figyelmét felhívni arra, hogy ebben és a hozzá hasonló tudományos kiadványokban, kiadványsorozatokban számos, nemcsak eminenter szlavistákat érdeklő tanulmány olvasható, miként – hogy csak egyetlen példát említsünk – a kis nyelvek sorsának az európai csatlakozás kontextusában történő bemutatása, az ezzel kapcsolatos kérdések elemzése Nyomárkay professzor írásában. Másrészt, úgy véljük, általában is érdemes nagyobb figyelmet fordítani a csak látszólag bennfentes, egy-egy diszciplína kutatóinak szóló nevesebb hazai és külföldi kiadványokra, szakfolyóiratokra (l. *Magyar Nyelv*, *Magyar Nyelvőr*, *Studia Slavica*, *Wiener Slawistischer Almanach*, *Wiener Slawistisches Jarbuch*), melyekben e kötet cikkei eredetileg megjelentek. Leginkább talán azért kíváncsi ez, mert az igazi újdonságok, az igazi „szenciaciók” ezekben lelhetők fel, nem a standard kézikönyvekben, kivált pedig nem a népszerűsítő irodalom olykor nagyon is kritizálható/kritizálható termékeiben. A kötetben, mely három: német, magyar és horvát nyelven íródott, összesen 15 tanulmány található. Ezek olyan érdekes kérdéseket járnak körül, mint például a szerbhorvát nyelvkérdés, a német tükröfordítások problémája a horvátban és a magyarban, vagy a nyelvhasználat udvariassági stratégiái. Nyomárkay professzor kötetére véleményünk szerint nemcsak a szűkebb értelemben vett szlavisták, sőt nemcsak a nyelvészek számára lehet fontos, de a közép-európai térség irodalma, kultúrhistoriája iránt érdeklődők számára is. A sorozat következő darabja, amely a *Kis szláv lexikográfia* címet viseli, Nyomárkay István és Víg István szerkesztésében jelent meg 2004-ben. Ez a mű – amely az egyes szláv nyelvek szótáriradalmáról nyújt átfogó képet – már inkább kimondottan a lexikográfiai kérdések iránt érdeklődő szlavistáknak szól. Hangsúlyozni kell azonban azt is, hogy a szótárírás történetének ismerete hozzátartozik az általános szlavisztikai ismeretek köréhez, s több szláv nyelv régi szótárai a nyelvi kölcsönhatások tanulmányozásának is nélkülözhetetlen eszközei. A kötetben szereplő tanulmányok más-más szerzőktől származnak ugyan, de azonos elvek szerint épülnek fel: valamennyi tanulmányban fontos szerephez jut az adott nyelv szótárainak története, a legkorábbi időktől kezdve a standardizációig. A kötet bevezetőjéből arról is értesülünk, hogy a szerkesztők tervezik egy részletes bibliográfia megjelentetését is, amely az egyes szláv nyelvek nyomtatásban megjelent szótárait és a rájuk vonatkozó legfontosabb tanulmányokat tartalmazná.

A 2004-es évnél maradván még három kötetről kell szólnunk. Kettő közülük a *Litterae Slavicae* alcímmel ellátott csoportba tartozik, tehát irodalmi tárgyú munkákról van szó. A harmadik a *Linguae Slavicae* cím alá került, ez tehát nyilvánvalóan nyelvészeti munka.

Elsőként is Lukács István kötetéről, amely a *Térközők* címet viseli: horvát–magyar irodalomtörténeti tanulmányok sorát találjuk benne három részre osztva. Az első részben összehasonlító irodalomtörténeti dolgozatok kaptak helyet. Többek között olyan költők-

ről-írókról olvashatunk itt, mint a költészettől később végképp a politika felé fordult horvát bán, Ivan Mažuranić, aki a kötet második részében (I. *Filológiai feljegyzések a közös múltról*) is szerepel, mint A' Horvátok a' Magyaroknak című, 1848-ban keletkezett politikai röpirat szerzője és valószínűsíthető fordítója, továbbá az idehaza is szélesebb körben ismert Miroslav Krleža. Krleža munkásságához a kötet három tanulmánya kapcsolódik: *Miroslav Krleža ismeretlen árnyai*, *A van és a nincsen genealógiájához*. *Adalékok Miroslav Krleža istenes verseinek értelmezéséhez*, *Antroponímiai észrevételek Ivan Cankar és Miroslav Krleža novellahősei kapcsán*.

A második rész olyan – legfőképp irodalomtörténész-kroatistáknak szánt – „csemegéket” is tartogat, mint egy Csíksomlyóban fellelt Mária-síralom nagy filológiai műgonddal elvégzett (és nem kis meglepetésre is okot adó) elemzése, vagy az Adyval méltán rokonított horvát költő-esszéista Antun Gustav Matoš magyarságképe. A harmadik rész, amely igen találóan a *Két portré egy korszak* címet kapta, két horvát költőről: Silvije Strahimir Kranjčevićről és Janko Polić Kamovról rajzol képet, valamint a horvát szecessziónak mint a századforduló egyik horvát irodalmi stílusirányzatának elfogadása mellett érvel.

A következő kötet, melynek címe *Az emberiségkölteménytől a trükkregényig* Milosevits Péter tollából való. Leginkább az angol *sundries* kifejezés illik rá, ami magyarul „különféle cikkeket”, „vegyes tételeket” jelent. A kötetben ugyanis a legkülönbefélebb (döntően azért szerb, horvát és magyar) témájú tanulmányok, kritikák és recenziók közül válogathat kedvére az olvasó. A színes kínálatban éppúgy találhatók rövidebb ismertetések/recenziók, mint hosszabb lélegzetvételű, fajsúlyos darabok. Ez utóbbiak mindegyike a szerző imponáló olvasottságáról tanúskodik, arról, hogy mennyire „otthon van” az adott témában. Legyen szó akár a fentebb már említett Silvije S. Kranjčević és Vajda János költészetének kapcsolatáról, vagy a horvát „farmernadrágos” prózáról, akár a XX. századi szerb írók magyarságképéről, vagy Jancsó Miklós filmjeiről. És akkor még nem is beszéltünk a kötet címében szereplő *trükkregény* szóról, amely Milosevits Péter saját találmánya, s amelynek jelentését ő maga fejti ki egy szellemes tanulmányában.

Megtörve a 2004-ben kiadott kötetek sorát, de Milosevits Péternél maradvá: a következő, tőle származó, szerb nyelven íródott kötet immár 2007-es kiadású és az *Od deseterca do hiperteksta* (A tíz szótagú verssortól a hiperszövegig) címet viseli. Úgy tűnik, a szerző kedveli a „... -tól ... -ig” típusú címeket, aminek az lehet az oka, hogy az ilyen címek tudják csak igazán jól összefoglalni a hasonló, változatos témák sokaságát felvonultató tanulmányköteteket. Témákban pedig valóban nincs hiány, s bár található néhány átfedés az előbb tárgyalt magyar nyelvű kötettel (pl. *Biblia, trükkregény, hiperszöveg – Biblija, trik-roman, hipertekst*) az *Od deseterca do hiperteksta* sok újat is hoz: találunk kisebb írásokat Goethéről, Kazinczyról, Tolsztojról, Vitkovics Mihályról, Dosztojevszkijről, Ionescuról, Beckettől, Dürenmattról, Weöres Sándorról, rövid összevető tanulmányt Antun Šoljan és Esterházy Péter írói habitusáról, kiváltképp Šoljan *Luka* és Esterházy *Termelési regény* című műve alapján. S persze az előbbi írókról is „kiderül” egy-két kevésbé ismert információ. Kazinczyról például azt tudjuk meg, hogy nemcsak nyelvújítóként, de fordítóként is maradandót alkotott. Többek között Shakespeare, Molière, Goethe, Lessing műveit fordította magyarra, de a délszláv irodalom olyan fontos népi balladájának, mint a *Hasanaginica*-nak is ő a fordítója (*Ferenc Kazinci, Kosmopolit*).

A sorozat harmadik, 2004-ben megjelent darabjának *Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku* a címe. Ez Zsilák Mária szlovák nyelvű tanulmánykötete. A benne szereplő írások három külön fejezetet alkotnak. Az elsőben a magyarországi szlovák nyelvjárások egyes sajátosságait elemző tanulmányok kaptak helyet, a második a magyarországi szlovákok nyelvéről szól különféle szempontok alapján, míg végül a harmadik a magyarországi szlovák nyelv sorsának XXI. század eleji alakulását tárgyalja. A legérdekesebb anyaggal – amely nemcsak a szlovakisták, de a szlovákul tudó/olvasó értelmiség érdeklődésére is számot tarthat – a második fejezet szolgál, ahol többek között a magyarországi szlovákok kétnyelvűségéről, Závada Pál regényalakjainak neveiről, vagy a magyarországi szlovákok nyelvi világtképéről olvashatunk.

Az eddig ismertetett kötetek sorában több szempontból is kakuktktojásnak számít Stepanović Predrag könyve, és nem csupán az évszám miatt. A 2005-ben megjelent munka az eddigi művektől eltérően ugyanis nem egymáshoz lazán vagy szorosabban kapcsolódó írások gyűjteménye, hanem monográfia. *A régi szerb irodalom története* a szerb nép és nyelv történetének rövid áttekintésével indít, hogy aztán egészen a felvilágosodás koráig tárja elénk a szerb irodalom meghatározó korszakait. Hat pontba szedve találjuk a szerb népköltészet leírását, míg a középkori irodalom bemutatása nyolc pontban tárgyalva valósul meg. A török hódoltság korabeli irodalmi élet bemutatása, és a szerb irodalom továbbélésének rövid összefoglalása után kezdődik a szerb irodalom megújulásáról szóló fejezet. Ebben – csaknem húszoldalny terjedelemben – a magyarországi szerb barokk irodalomról is olvashatunk. A délszláv nyelvek irodalmának és kultúrájának bemutatása a magyarországi szlavisztikában egyre markánsabban képviselteti magát. Gondoljunk csak arra, hogy még 1964-ben jelent meg Sulán Béla szerkesztésében *Szláv népek és nyelvek* címen egy olyan kompendium, amely vázlatosan bár, de kitért a déli szláv népek irodalmára is. Az azóta eltelt években persze több, déli szláv témával foglalkozó tanulmány/munka is napvilágot látott (ilyen pl. Hadrovics László *Vallás, egyház, nemzettudat* című, 1991-ben magyar nyelven is kiadott, egészen kiváló műve). Most azonban – viszonylag rövid idő alatt – két igen komoly mű is megjelent e tárgyban: az egyik a Lőkös István tollából való horvát irodalomtörténet, a másik Milosevits Péter szerb irodalomtörténete. Mindkét kötet a Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában jelent meg, az első 1996-ban, a második két évre rá: 1998-ban. Bizton állítható, hogy Stepanović Predrag ezt a sort 2005-ben egy újabb nívós monográfiával gazdagította.

S most essék szó azokról a 2007-ben megjelent kötetekről is, amelyekről még nem írtunk. Ezek közül egy tanulmánykötet, a többi három konferenciák anyagát adja közre, tehát a *Symposia Slavica* csoporthoz tartozik. A *Magyarország panasztól Szlávia panaszáig* című kötetben többnyire szlovakisztikai tárgyú, magyar nyelven íródott irodalmi tanulmányokat találunk Kiss Szemán Róbert tollából. A szerző irodalomtörténész, a szlovakisztika és a bohemisztika jeles hazai kutatója. Fő területe a szlovák, a cseh és a magyar irodalom a XIX. századtól napjainkig, valamint ezen irodalmaknak egymással és az európai irodalommal való kapcsolata. Kiss Szemán Róbert írásaival gyakran találkozunk a hazai és nemzetközi szlavisztikai és irodalmi folyóiratokban. A már eddig megjelent írások közül nyújt át egy reprezentatív válogatást a szerző. Találhatók ebben a válogatásban egy alkotóhoz kapcsolódó tanulmányok (ilyenek pl. a Ján Kollárhoz köthető írások, komparatistikai dolgozatok (*Az emberiségköltemények és -drámák néhány közép-európai válto-*

zata és azok gondolati rendszerei, Jellegzetes lírai szerepek a nyugat- és közép-európai szimbolizmusban – Baudelaire, Ady és Krasko), s van azután olyan is, amely egy műfaj (pl. a családrege) sorsát követi nyomon egy adott korszakban (*A családrege a két világháború közötti magyar irodalomban* – Tormay, Hatvany, Babits, Márai és Lesznay). Kiss Szemán tanulmánykötetének külön pozitívuma, hogy a benne publikált tanulmányok angol nyelvű rezüméit is közli, így azok számára is ad némi információt, akik angolul igen, de magyarul nem, vagy csak kevésbé értenek. S hogy mit is jelent a beszédes cím? Annyit elárulhatunk, hogy Ján Kollár, a szlovák születésű, és szlovák elemeket tartalmazó, ócseh nyelven verselő szlovák költő *Slávy dcera* (Szlávság leánya) című főművének előénekéről van szó. Pontosabban annak egyik fontos motívumáról, a kesergő-panaszkodó női alakról, amely számos rokon vonást mutat a régi irodalom *Querela Hungariae*-nek vagy *Querela Pannoniae*-nek (Magyarország/Pannónia panasza) nevezett alakjával. A kötet címadó tanulmánya nem kevesebbre vállalkozik, mint arra, hogy fejtsse és megnyugtatóan tisztázza a „Szlávia panasza” és a „Magyarország panasza” toposzok közötti meglehetősen szövevényes kultur- és irodalomtörténeti viszonyt.

A szlovakisztikához, illetve a bohemisztikához köthető a sorozat további két 2007-ben kiadott kötete. Az *Aktuálne problémy slovakistiky* (A szlovakisztika aktuális problémái) című kötet Zsilák Mária szerkesztésében jelent meg és az Országos Szlovák Önkormányzat, valamint a Budapesti Szlovák Intézet támogatásával 2004. október 18–19. között rendezett nemzetközi tudományos konferencia anyagát adja közre. A kizárólag szlovák nyelvű tanulmányok közül több is foglalkozik a két-, illetve többnyelvűség kérdésével, valamint annak egyes aspektusaival, de akadnak tudománytörténeti tárgyú cikkek is. Ez utóbbiak közé tartozik Kriššáková-Dudášová Júlia *Ján Stanislav (1904–1977) a Ľudovít Novák (1908–1992)* (126–144) és Zsilák Mária *Ján Stanislav a István Knieszsa (145–156)* című írása. A kötet első cikke, amely a *Slovakistika na Katedre Slavistiky Budapeštianskej Univerzity* (Szlovakisztika a Budapesti Egyetem Szláv Tanszékén) Gyivicsán Anna tollából való.

Hasonlóan a magyarországi bohemisztika és a cseh szak ötven évét bemutató írással kezdődik *A cseh szak ötven éve (1955–2005)* című kötet is. A kötetben cseh és magyar nyelven is megtalálható tudománytörténeti áttekintés szerzője, Heé Veronika maga is hosszú idő óta a cseh szak oktatója. Ebben a kötetben – az előzőhöz hasonlóan – szintén egy konferencia, a cseh szak fennállásának 50. évfordulója alkalmából 2005. november 14–15. között megtartott ünnepi konferencia anyagát találjuk. A témák itt is változatosak voltak, ennek megfelelően a kötetbe is különféle problémákkal foglalkozó írások kerültek: találunk olyan írásokat, melyeknek tárgya a cseh nyelv vagy a cseh nyelvészet, de olyanokat is, melyek irodalmi és/vagy kultúrtörténeti vonatkozásúak. A kultúrtörténeti témák közül természetesen (?) – és mennyire jó, hogy így van! – nem marad ki a kortárs filmművészet sem (I. G. Kovács László *Értékkörzés és megújulás*). A nyelvészeti és az irodalmi-kultúrtörténeti munkák előtt persze helyet kapnak a kötetben olyan írások is, amelyek a cseh nyelv, a bohemisztika oktatásának történetéről számolnak be más, külhoni egyetemeken (Bécsi Egyetem, Kijevi Egyetem.) Megkönnyítve a kötet tanulmányairól való tájékozódást, a cseh nyelvű cikkek végén magyar, a magyar nyelvűek végén cseh nyelvű rövid rezümét közölnek a szerzők.

S végül következze a harmadik, konferenciaanyagot közreadó kötet, amely *A bulgarisztika ma. Eredmények és távlatok* címet viseli. A szerkesztő – Dudás Mária – szándéka

szerint a kötet hasznos segédeszköz lesz mind a bolgár szakos hallgatók, mind pedig a szláv szakos doktoranduszok számára, de ezen túlmenően szélesebb körben is fel tudja majd kelteni az érdeklődést a bulgarisztika iránt. Erre meg is van minden esélye, mert a nyelvtudomány, az irodalomtudomány és a – magyarországi nemzetiségek nyelvének-kultúrájának kutatásához oly szorosan kapcsolódó – folklorisztika témaköréből csupa érdekes tanulmányt tartalmaz. Esik benne szó – hogy a sok írásból csak néhányat emeljünk ki – a szláv nyelvekben oly fontos szereppel bíró igeaspektus kategóriájáról, a bolgár informatikai terminológiában előforduló angol jövevényszavakról, a bolgár megszólító eset, a „vocativus” használatáról, a szerb és a bolgár posztmodern prózáról, a bolgár-szláv pogány hitvilágról. Ezek valóban olyan témák, amelyek más (és nemcsak szláv) nyelvek/kultúrák iránt érdeklődők figyelmét és felkelthetik. Ez lehet talán az a megállapítás, amely jellemző az egész itt bemutatott sorozatra.

Nyilvánvaló, hogy egy-egy téma, egy-egy kötet anyaga szerteágazó, de mégis egymáshoz kapcsolódó problémák egész sorát tárja fel, bontja ki, hol tömören-vázlatosan, hol éppen ellenkezőleg: a témák tágulását, egészen egymásba csapó bővülését minuciózus elemzéssel illusztrálva, az apóriákra is koncentrálni, kihíva akár az ellentmondást is, vagy továbbgondolásra serkentve, annak anyagot kínálva. Kiemelni ebből a dús anyagból bármit is talán igazságtalanság volt az összes többivel szemben, mégis megtettük ezt azért, hogy érzékeltesük azt az összetettséget, sokszínűséget és gazdagságot, ami a mai szlavisztikai kutatásokra jellemző. Tettük ezt bízva abban, hogy a folyamatosan megjelenő kötetek hűen tükrözik a kutatások továbbvitelére, a továbbmunkálkodásra való töretlen szándékot is, hisz szinte soha, egyik témában sem az „utolsó szót” mondták ki a szerzők, hanem egy hosszabb kutatás/munkálkodás jelen fázisáról számoltak be, nyújtottak összegző képet. A sorozat soron következő, megjelenés előtt álló darabja Nyomárkay István *Rövid horvát és szerb nyelvtörténete*.

(*Opera Slavica Budapestinensia. ELTE BTK, Szláv Filológiai Tanszék, Budapest. Sorozatszerkesztő: Lukács István*)